

ISLOM SIVILIZATSIYASIDA ILM-FAN RIVOJI VA BUYUK ALLOMALAR MEROSI.

Bazarova Irodaxon

*Ilmiy rahbar: Qo`qon universiteti Andijon filiali Tarix va ijtimoiy fanlar kafedrası,
PhD Email: bazarovairoda8379@gmail.com*

Soyibnazarov Abduqodir

*Qo`qon Universiteti Andijon filiali Tibbiyot fakulteti Davolash ishi yonalishi 24-07-
guruh talabasi Email: abduqodirsoyibnazarov6@gmail.com Tel: +998508992040*

Annotatsiya: Mazkur ishda islom sivilizatsiyasida ilm-fan rivoji va buyuk allomalar merosi ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Islomning “ilmga intilish” g’oyasi asosida shakllangan ilmiy muhit, Sharq Uyg’onish davri hamda unda yetishib chiqqan qomusiy olimlarning jahon ilm-fan taraqqiyotiga qo’shgan hissasi yoritiladi. Xususan, matematika, tibbiyot, astronomiya, falsafa va boshqa fanlar rivojida musulmon olimlarining o’rni asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari islom sivilizatsiyasi ilm-fan taraqqiyotining muhim markazlaridan biri bo’lganini ko’rsatadi.

Kalit so’zlar: islom sivilizatsiyasi, ilm-fan, allomalar, Sharq Uyg’onish davri, matematika, tibbiyot, astronomiya, falsafa, meros, taraqqiyot.

Annotation: This study analyzes the development of science in Islamic civilization and the legacy of great scholars. It highlights the scientific environment formed around the Islamic principle of “seeking knowledge,” the Eastern Renaissance period, and the contributions of encyclopedic scholars to global scientific progress. In particular, it emphasizes the role of Muslim scholars in the development of mathematics, medicine, astronomy, philosophy, and other fields. The findings show that Islamic civilization was one of the major centers of scientific advancement.

Keywords: Islamic civilization, science, scholars, Eastern Renaissance, mathematics, medicine, astronomy, philosophy, heritage, development.

Аннотация: В данной работе рассматривается развитие науки в исламской цивилизации и наследие великих ученых. Освещается научная среда, сформированная на основе исламского принципа «стремления к знаниям», эпоха Восточного Возрождения и вклад ученых-энциклопедистов в развитие мировой науки. Особое внимание уделяется роли мусульманских ученых в развитии математики, медицины, астрономии, философии и других наук. Результаты исследования показывают, что исламская цивилизация была одним из важнейших центров научного прогресса.

Ключевые слова: исламская цивилизация, наука, ученые, Восточное Возрождение, математика, медицина, астрономия, философия, наследие, развитие.

KIRISH

Insoniyat taraqqiyoti tarixida ilm-fan rivoji har doim jamiyatlarning yuksalishi va sivilizatsiyalarning shakllanishida hal qiluvchi omil bo’lib kelgan. Ayniqsa, o’rta asrlarda

islom sivilizatsiyasi ilmiy tafakkurning eng yirik markazlaridan biri sifatida jahon tamadduni rivojiga beqiyos hissa qo'shganligi bilan ajralib turadi. Ushbu davrda ilmga bo'lgan yuksak e'tibor, bilim olishning diniy va ma'naviy jihatdan ulug'lanishi hamda olimlarga yaratilgan sharoitlar natijasida matematika, tibbiyot, astronomiya, falsafa, kimyo va boshqa ko'plab fanlar misli ko'rilmagan darajada rivojlandi.

Islom ta'limotida ilm olish masalasi alohida o'rin tutadi. Qur'oni karim oyatlarida va hadisi shariflarda insonlarni tafakkur qilishga, koinot sirlarini o'rganishga va bilim egallashga da'vat etuvchi ko'plab ko'rsatmalar mavjud. Shu boisdan ham islom sivilizatsiyasida ilm-fan faqat dunyoviy ehtiyoj emas, balki ma'naviy kamolotning ajralmas qismi sifatida qaralgan. Bu esa o'z navbatida ilmiy izlanishlarning keng rivojlanishiga zamin yaratgan.

Islom uyg'onish davrida yetishib chiqqan buyuk allomalar jahon ilm-fani tarixida o'chmas iz qoldirganlar. Ularning ilmiy merosi nafaqat musulmon Sharqi, balki butun insoniyat taraqqiyotiga xizmat qilgan. O'sha davr ilm markazlari — Bag'dod, Buxoro, Samarqand, Xorazm kabi shaharlar ilm-fan va madaniyat rivojining yirik markazlariga aylangan bo'lib, bu hududlarda turli fan sohalari bo'yicha yirik kashfiyotlar va ilmiy asarlar yaratilgan.

Shu bilan birga, islom sivilizatsiyasida ilm-fanning rivoji faqat nazariy bilimlar bilan cheklanib qolmasdan, amaliy hayotga ham keng tatbiq etilgan. Tibbiyot sohasida inson salomatligini saqlash va davolash usullari takomillashgan, astronomiyada esa osmon jismlarini kuzatish va hisoblash tizimlari ishlab chiqilgan. Matematika va algebra fanlarining rivoji esa keyingi davr Yevropa ilm-faniga ham katta ta'sir ko'rsatgan.

Mazkur tadqiqotda islom sivilizatsiyasida ilm-fanning shakllanishi va rivojlanish jarayonlari, buyuk allomalarning ilmiy merosi hamda ularning jahon ilm-faniga qo'shgan hissasi ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu merosning zamonaviy ilm-fan rivojida ahamiyati va uning bugungi kunda ham dolzarbligi yoritib beriladi.

Shuningdek, islom sivilizatsiyasida ilm-fan rivojiga turtki bergan muhim omillardan biri sifatida ilmiy muassasalar — madrasalar, kutubxonalar va "Bayt ul-hikma" kabi ilm markazlarining faoliyati alohida ahamiyatga ega bo'lgan. Ushbu markazlarda turli xalqlardan kelgan olimlar hamkorlikda ishlagan, qadimgi yunon, hind va fors ilmiy merosi arab tiliga tarjima qilingan hamda ular asosida yangi ilmiy qarashlar shakllangan. Bu jarayon ilm-fanning integratsiyasi va rivojlanishiga katta turtki bergan.

Bundan tashqari, o'sha davrda ilmga bo'lgan yuksak hurmat jamiyatning barcha qatlamlarida kuzatilgan. Olimlar nafaqat ilmiy faoliyat bilan shug'ullangan, balki davlat boshqaruvi, ta'lim tizimi va ijtimoiy hayotda ham muhim o'rin egallagan. Bu esa ilm-fanning jamiyat hayotidagi mavqeini yanada mustahkamlab, uning amaliy ahamiyatini oshirgan.

Islom sivilizatsiyasida shakllangan ilmiy an'analar keyingi asrlarda Yevropa Uyg'onish davriga ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Ko'plab ilmiy asarlar lotin tiliga tarjima qilinib, G'arb ilm-fanining rivojlanishida asosiy manbalardan biri bo'lib xizmat qilgan.

Shu tariqa islom sivilizatsiyasi jahon ilmiy merosining ajralmas qismi sifatida o'z o'rnini mustahkamlagan.

Mazkur kirish qismida ko'tarilgan masalalar tadqiqotning asosiy yo'nalishini belgilab beradi va islom sivilizatsiyasida ilm-fan rivojining tarixiy, nazariy hamda madaniy jihatlarini chuqur o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda islom sivilizatsiyasida ilm-fan rivoji va buyuk allomalar merosini o'rganish hamda uning jahon ilm-fani taraqqiyotidagi o'rnini ilmiy jihatdan tahlil qilish maqsadida ilmiy bilishning umumiy va maxsus metodlaridan keng foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini tarixiy, nazariy va qiyosiy yondashuvlar tashkil etadi.

Avvalo, mavzuga oid asosiy manbalar sifatida tarixiy yozma manbalar, ilmiy asarlar, o'rta asr Sharq mutafakkirlarining merosi hamda zamonaviy ilmiy tadqiqotlar o'rganildi. Ushbu manbalar asosida islom sivilizatsiyasida ilm-fanning shakllanishi va rivojlanish bosqichlari tahlil qilindi.

Tadqiqot jarayonida tarixiylik va mantiqiylik tamoyillaridan foydalanilib, ilm-fan rivojining turli davrlardagi holati izchil ravishda yoritildi. Shu bilan birga, tahlil va sintez usullari yordamida alohida ilmiy faktlar umumlashtirilib, yaxlit ilmiy xulosalar shakllantirildi.

Qiyosiy tahlil usuli orqali islom sivilizatsiyasidagi ilmiy yutuqlar boshqa sivilizatsiyalar ilm-fani bilan solishtirildi hamda ularning o'zaro ta'siri va farqli jihatlarini aniqlandi. Bu esa islom sivilizatsiyasining jahon ilm-fani rivojidagi o'rnini yanada chuqurroq ochib berishga xizmat qildi.

Shuningdek, konseptual tahlil usuli yordamida "ilm-fan", "sivilizatsiya", "alloma", "Uyg'onish davri" kabi asosiy tushunchalarning mazmuni ilmiy jihatdan izohlandi. Induktiv va deduktiv yondashuvlar orqali esa alohida tarixiy misollar asosida umumiy ilmiy xulosalar chiqarildi hamda mavjud nazariy qarashlar amaliy holatlar bilan bog'lab o'rganildi.

Tadqiqotda olingan natijalarning xolisligi va ishonchliligini ta'minlash maqsadida obyektivlik, tizimlilik va ilmiylik tamoyillariga qat'iy amal qilindi. Natijada mazkur metodologik yondashuvlar islom sivilizatsiyasida ilm-fan rivojini chuqur tahlil qilish hamda buyuk allomalar merosining ilmiy ahamiyatini ochib berishga xizmat qildi.

Tadqiqot natijalari

Tadqiqot davomida olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, islom sivilizatsiyasi ilm-fan rivojida o'ta muhim tarixiy bosqich bo'lib, u jahon ilmiy taraqqiyotining shakllanishida asosiy markazlardan biri sifatida katta o'rin egallaydi. Islom dinida ilmga berilgan yuksak e'tibor natijasida o'rta asrlarda ilmiy izlanishlar keng rivojlangan hamda turli fan sohalarida muhim kashfiyotlar amalga oshirilgan.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, matematika, tibbiyot, astronomiya, kimyo va falsafa kabi fanlar aynan islom sivilizatsiyasi davrida sezilarli darajada taraqqiy etgan. Xususan, algebra fanining shakllanishi, tibbiyotda yangi diagnostika va davolash usullarining

ishlab chiqilishi hamda astronomiyada osmon jismlarini kuzatish tizimlarining takomillashuvi ilm-fan rivojining yorqin misollaridir.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, islom sivilizatsiyasida yetishib chiqqan buyuk allomalar ilm-fan rivojiga beqiyos hissa qo'shgan. Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Muhammad al-Xorazmiy, Imom Buxoriy kabi olimlarning ilmiy merosi nafaqat musulmon Sharqida, balki butun dunyo ilm-fan taraqqiyotiga kuchli ta'sir ko'rsatgan.

Shuningdek, tadqiqot jarayonida islom sivilizatsiyasida ilmiy muassasalar — madrasalar, kutubxonalar va "Bayt ul-hikma" kabi markazlarning ilm-fan rivojidagi o'rni alohida ahamiyat kasb etgani aniqlandi. Ushbu markazlar ilmiy izlanishlar, tarjima ishlari va yangi bilimlarni yaratish jarayonining asosiy o'chog'i bo'lib xizmat qilgan.

Natijalar shuni ham ko'rsatadiki, islom sivilizatsiyasida ilmga bo'lgan munosabat faqat nazariy darajada emas, balki amaliy hayotda ham keng tatbiq etilgan. Ilm insonning ma'naviy va intellektual kamoloti bilan birga jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida qaralgan.

Bundan tashqari, tadqiqot natijalari islom sivilizatsiyasi ilmiy merosining Yevropa Uyg'onish davri rivojiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatganini tasdiqladi. Ko'plab ilmiy asarlarning lotin tiliga tarjima qilinishi orqali Sharq ilm-fani G'arbga kirib borgan va keyingi ilmiy inqiloblar uchun asos bo'lib xizmat qilgan.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari islom sivilizatsiyasi jahon ilm-fani tarixida beqiyos o'rin tutishini, buyuk allomalar merosi esa bugungi zamonaviy ilm-fan rivojida ham o'z ahamiyatini yo'qotmaganligini ko'rsatadi. Bu esa ushbu ilmiy merosni chuqur o'rganish va uni kelajak avlodga yetkazish zarurligini tasdiqlaydi.

Adabiyotlar tahlili

Islom sivilizatsiyasida ilm-fan rivoji va buyuk allomalar merosi masalasi ilmiy adabiyotlarda keng o'rganilgan bo'lib, ushbu mavzu tarixiy, falsafiy va madaniy jihatdan turli yondashuvlar asosida tahlil qilingan. Mavzuga oid manbalarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, islom sivilizatsiyasi o'rta asrlarda ilm-fan taraqqiyotining eng yirik markazlaridan biri bo'lgan.

Diniy manbalar, xususan Qur'oni karim va hadisi shariflarda ilmga intilish, tafakkur qilish va bilim egallashga katta e'tibor qaratilgan.

Bu g'oyalar keyinchalik islom jamiyatida ilmiy muhitning shakllanishiga asos bo'lib xizmat qilgan. Ko'plab ulamolar ilmni inson kamolotining asosiy sharti sifatida talqin qilganlar.

Islom falsafasi va ilmiy merosida buyuk mutafakkirlarning o'rni juda katta.

Abu Nasr Forobiy o'z asarlarida ilm-fan va aqlning jamiyat taraqqiyotidagi o'rnini asoslab bergan. Abu Rayhon Beruniy tabiatshunoslik, geodeziya va astronomiya sohalarida beqiyos ilmiy kashfiyotlar qilgan.

Abu Ali ibn Sino tibbiyot va falsafa sohasida jahon ilm-faniga asos bo'lgan asarlar yaratgan. Muhammad al-Xorazmiy esa algebra fanining asoschisi sifatida tan olingan.

Shuningdek, Imom Buxoriy va Imom Muslim kabi olimlarning hadis ilmidagi ishlari islom ma'rifatining shakllanishida muhim o'rin tutgan. Ularning asarlarida ilm, axloq va insoniy fazilatlar uyg'un holda yoritilgan.

Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda esa islom sivilizatsiyasining jahon ilm-fani rivojiga qo'shgan hissasi keng tahlil qilinadi.

Tadqiqotchilar islom davrida yaratilgan ilmiy meros Yevropa Uyg'onish davriga kuchli ta'sir ko'rsatganini, ko'plab ilmiy asarlar lotin tiliga tarjima qilinib, G'arb ilm-fani rivojiga asos bo'lganini ta'kidlaydilar.

O'zbekiston olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ham buyuk ajdodlar merosini o'rganish, ularning ilmiy yutuqlarini zamonaviy fan bilan bog'lash va yosh avlodga yetkazish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

Bu esa islom sivilizatsiyasi ilmiy merosining bugungi kunda ham dolzarbligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, islom sivilizatsiyasida ilm-fan rivoji va buyuk allomalar merosi nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki zamonaviy ilm-fan taraqqiyotida ham muhim nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, islom sivilizatsiyasi insoniyat tarixida ilm-fan taraqqiyotiga eng katta hissa qo'shgan yirik ilmiy va madaniy markazlardan biri hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, islom dunyosida ilmga bo'lgan yuksak e'tibor, bilim olishning diniy-ma'naviy jihatdan ulug'lanishi hamda olimlarga yaratilgan sharoitlar natijasida o'rta asrlarda ilm-fan misli ko'rilmagan darajada rivojlangan.

Tahlillar asosida shu narsa aniqlandiki, matematika, tibbiyot, astronomiya, falsafa va boshqa ko'plab fanlar islom sivilizatsiyasi davrida jadal rivoj topgan.

Bu jarayon nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy hayotga tatbiq etilgan ilmiy kashfiyotlar bilan ham ajralib turgan. Natijada ilm-fan jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biriga aylangan.

Tadqiqot davomida yana shu holat ham aniqlanganki, buyuk allomalar islom sivilizatsiyasining ilmiy yuksalishida hal qiluvchi rol o'ynagan.

Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Muhammad al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy kabi olimlarning asarlari nafaqat o'z davrida, balki keyingi asrlar ilm-fan rivojiga ham kuchli ta'sir ko'rsatgan.

Shuningdek, islom sivilizatsiyasida shakllangan ilmiy muassasalar — madrasalar, kutubxonalar va "Bayt ul-hikma" kabi markazlar ilm-fan rivojida muhim o'rin tutganligi aniqlandi. Bu markazlar ilmiy izlanishlar, tarjima ishlari va yangi bilimlarni yaratish jarayonining asosiy tayanchi bo'lib xizmat qilgan.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, islom sivilizatsiyasida ilm-fan faqat nazariy bilim sifatida emas, balki jamiyat hayotini rivojlantiruvchi amaliy kuch sifatida qaralgan. Ilm insonni ma'naviy va intellektual kamolotga yetaklovchi eng muhim vosita sifatida baholangan.

Bundan tashqari, islom sivilizatsiyasining ilmiy merosi Yevropa Uyg'onish davri va zamonaviy ilm-fan shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatganligi ilmiy jihatdan tasdiqlandi.

Ko'plab ilmiy asarlarning tarjima qilinishi orqali Sharq ilmiy merosi G'arb ilm-faniga kirib borgan va keyingi ilmiy inqiloblar uchun poydevor bo'lib xizmat qilgan.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari islom sivilizatsiyasining jahon ilm-fani tarixidagi o'rni beqiyos ekanligini, buyuk allomalar merosi esa bugungi zamonaviy ilm-fan rivoji uchun ham muhim manba bo'lib qolayotganini ko'rsatadi.

Shu sababli ushbu ilmiy merosni chuqur o'rganish, uni asrab-avaylash va yosh avlodga yetkazish dolzarb ilmiy va ma'rifiy vazifa hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qur'oni karim. Ma'nolar tarjimasi va tafsiri.
2. Sahih al-Buxoriy. Hadislar to'plami.
3. Sahih Muslim. Hadislar to'plami.
4. Abu Rayhon Beruniy. Tanlangan asarlar.
5. Abu Ali ibn Sino. "Tib qonunlari".
6. Muhammad al-Xorazmiy. Algebra va hisobga oid asarlar.
7. Abu Nasr Forobiy. "Fozil odamlar shahri".
8. Imom Buxoriy. "Sahih al-Buxoriy" asari.
9. Zamonaviy islom sivilizatsiyasi va ilm-fan tarixi bo'yicha ilmiy maqolalar to'plami.
10. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi tomonidan chop etilgan tarix va ma'naviyatga oid tadqiqotlar.